

Geven alleen vlotte jongens een Sienjaal?

Guy Quintelier

Onder de titel 'Het afwijzigingsfront' reageert Koen Raes in *Samenleving en politiek* (jg. 3/1996, nr.6, blz. 1-5) onder andere op mijn bespreking van het ecologisch contract van *Het Sienjaal*, zoals het in hetzelfde tijdschrift (nr 5, blz. 15-18) verschenen is. Koen Raes stelt daarin enkele, in zijn ogen misschien wel retorische, vragen. Ik meen daarop toch te moeten ingaan. Zo wordt er dan ook misschien nog een bijdrage geleverd aan het toch gewenste open maatschappelijk debat rond het project Coppieters-De Batselier.

Afwijzigingsfront?

Koen Raes rekent mij tot het "intellectueel afwijzigingsfront dat wél inhoudelijk is gemotiveerd", dit in tegenstelling met het partijpolitiek afwijzigingsfront dat een inhoudelijke discussie uit de weg wil gaan. Zelf zou ik mij niet tot een afwijzigingsfront rekenen. Ik wijs een poging tot progressieve frontvorming niet af - zie daarvoor maar de inleiding van mijn bespreking van het ecologisch contract -, alleen heb ik inhoudelijk nogal wat moeilijkheden, ook omdat er een aantal onopgeklearde contradicties in *Het Sienjaal* staan, waar ik volgens Koen Raes zelf terecht op wijs. Het project-Coppieters-De Batselier is in de praktijk maar toepasbaar als deze redelijk fundamentele contradicties opgekleard zijn. Men kan bijvoorbeeld in de maatschappelijke praktijk niet terzelfdertijd omwille van de werkgelegenheid de economische vraag stimuleren en terecht menen dat "het voortzetten van de huidige produktie- en consumptiepatronen de toekomst van de planeet en dus van de komende generaties op de helling zet". Daartegen stelt Raes dat *Het Sienjaal* niet a priori uitgaat van de praktische onverzoenbaarheid van die tegenstellingen, waarvan het zich duidelijk bewust is. Maar vervalt hij hierbij zelf niet tot een beginselloos pragmatisme? Zoals hijzelf eerder, tegen Patrick Stouthuysen, stelde, is

"de vraag naar de precieze inhoud van een democratisch socialisme dat zich niet meer aftekenen kan tegenover een 'reëel bestaand socialisme' niet te beantwoorden door een beginselloos pragmatisme". In welke mate ontvlucht hij echter zelf niet de noodzakelijke voorafgaande theoretische discussie en maakt hij alles afhankelijk van de "pragmatische machtsoverwegingen van het moment"? Lenin sprak reeds over het opportunisme van de sociaal-democratie. Bij mij bestaat de indruk dat Koen Raes zelf ongegrond mijn kritiek afwijst, dat hij zelf een "intellectueel afwijzigingsfront" tegen een fundamentele maatschappijkritiek probeert op te bouwen.

Een noodzakelijk anti-kapitalisme

Volgens Koen Raes gelooft *Het Sienjaal* evenmin dat slechts een radicale verwerping van het kapitalisme (wat dit ook precies wil betekenen) soelaas biedt. Progressieven hebben 'in naam van het onmogelijke ook het mogelijke niet gedaan', stelt hij. Wie meent dat een serieuze oplossing van vele bestaande wantoestanden de afschaffing van het kapitalisme vereist, zou volgens Raes "het haalbare als niet alternatief, en het alternatieve als niet haalbaar" karakteriseren en zo alleen maar immobilisme prediken. Volgens Raes is de afschaffing van het kapitalisme - het 'echte alternatief' - niet haalbaar. Deze vooronderstelling schuift hij ten onrechte ook in mijn schoenen. Is een fundamentele wijziging van ons economisch handelen onmogelijk? Het kapitalisme is toch ook maar een historisch gegroeide economie die niet noodzakelijk met het mens-zijn verbonden is. Uit het feit dat er andere economieën hebben bestaan, blijkt dit reeds. Wie het motto "in naam van het onmogelijke wordt echter het mogelijke vaak niet gedaan" aanhangt, gaat er juist van uit dat het afschaffen van het kapitalisme onmogelijk is en dat bijgevolg het enig mo-

gelijke het aanbrengen van sociale en ecologische correcties aan de bestaande economie is. Worden niet eerder de noodzakelijke maar moeilijke stappen als onmogelijk voorgesteld om zich gemakzuchtig en opportunistisch te kunnen verzoenen met het bestaande?

Trouwens, indien men écht ecologische en sociale correcties aan de bestaande economie wil aanbrengen, stuit men regelmatig op de macht van de kapitalistische economie en haar politieke lakeien. Dit is toch een ervaring die Norbert De Batselier zelf had bij zijn serieuze, concrete aanpak van de Vlaamse milieuproblemen. Zijn medewerkers noemden dat 'het Criquelion-effect': net voor de aankomst wordt men, zoals Claude Criquelion, na alle inspanningen en volharding, met een ellehoogstoot in de dranghekken gereden. Is dit geen bewijs voor het feit dat een serieuze aanpak van bijvoorbeeld de milieuproblematiek een fundamentele wijziging van de huidige economie noodzakelijk vooronderstelt. Zonder afschaffing van het kapitalisme kan men de ecologische wantoestanden niet echt de wereld uit helpen. Een echte aanpak van de milieuwanttoestanden betekent dat men ertoe bereid moet zijn tegen de kapitalistische machten te vechten. Ook al probeert men het met open overleg - de weerstand van de apologeten van het kapitalisme is immens groot. Men moet ertoe bereid zijn die weerstand te bevechten. Wie het menselijk leven au sérieux neemt, komt nu eenmaal in conflict met de mensen die de voorwaarden van het menselijk leven ondergraven. Wie zich met deze laatsten, mits enkele correcties in de rand, toch wil verzoenen, is geen verdediger van het algemeen belang, laat staan van het leven. Ook al verpakt men vergif op een mooie en erg verleidelijke manier, het blijft vergif en levensgevaarlijk.

Praktische implicaties

Koen Raes verwijt mij dat ik zelfs niet "de minimale praktische implicaties van een dergelijke kritiek" aanreik. Uit deze praktische implicaties zouden er toch enige handelingsimperatieven af te leiden vallen. Eerst wil ik toch opmerken dat dat niet de vraag vanuit de redactie van *Samenleving en politiek* was. Ze vroeg mij op maximaal 6 bladzijden een eerste aanzet voor een kritiek

op het ecologisch contract te formuleren. Om toch kort enkele minimale praktische implicaties van "een dergelijke kritiek" aan te duiden, het volgende. Om het kapitalisme af te schaffen moeten we eerst weten wat principieel dit kapitalisme juist is. Als we het principe van het kapitalisme kennen, dan weten we dat we dit principe niet meer als grondregel van ons denken en handelen mogen gebruiken, indien we niet verder kapitalistisch willen denken en handelen. De zoektocht naar dat principe is de taak van de filosofie als principiële kritiek op de bestaande wantoestanden. Rudolf Boehm heeft, zich steunend op Marx en Engels, het kapitalisme gekenmerkt als de economie die de productie ter wille van de productie tot principe heeft. Het kapitalisme is de middel-doel-omgedraaide vorm van elke echte economie die de menselijke behoeftenbevrediging als uiteindelijk doel heeft. Een praktische implicatie van deze kapitalisme-kritiek is dan ook het menselijk handelen te beoordelen op zijn bijdrage tot het bevredigen van externe behoeften buiten het handelen zelf. Eerst moeten de menselijke behoeften bevredigd worden. Elk menselijk handelen moet zich in functie van deze behoeftenbevrediging kunnen verantwoorden. Ook handelingen waarbij men zich ontspant, staan in verhouding tot deze fundamentele verantwoording van het menselijk handelen.

Een tweede praktische implicatie houdt verband met het feit dat het menselijk handelen steunt op sociale en ecologische voorwaarden. Een handelen dat deze voorwaarden ontkracht - en elk kapitalistisch handelen doet dat - moet afgeschafte worden.

De praktische afschaffing van het kapitalisme vooronderstelt dat de voorwaarden van het handelen niet exclusief in handen zijn van de kapitalistisch denkende en handelende mensen. De materiële voorwaarden van het bestaan - en op de eerste plaats het bezit van de levens-, productie- en destructiemiddelen - mogen niet in handen zijn van de 'kapitalisten'. Dit is een noodzakelijke voorwaarde, maar op zichzelf niet voldoende om tot niet-kapitalistisch handelen te komen. Ik vermoed dat zelfs het op wereldvlak aanbrengen van sociale en ecologische correcties binnen de kapitalistische economie zal duidelijk

maken dat dit een noodzakelijke voorwaarde daartoe is.

Deze enkele praktische stappen voor de afschaffing van het kapitalisme zijn zeker niet voldoende en hebben zelf heel wat materiële en sociale voorwaarden. Een grondige, eerlijke én kritische studie van de werken uit de marxistische traditie zal daarop reeds meer licht kunnen werpen. Uit het sovjet-experiment zijn daaruit ook corrigerende conclusies te trekken. Beweren dat de teloorgang van de Sovjetunie bewijst dat het kapitalisme de enig mogelijke economie is, is een louter ideologische verdoezeling van de bestaande wantoestanden die door het kapitalisme veroorzaakt worden. Het kapitalistische productiesysteem is volgens mij trouwens niet "de bron van alle kwaad", zoals Koen Raes mij meent te moeten aanwrijven - "het kwaad" is trouwens een begrip voor religieuze en morele absolutisten - maar het veroorzaakt wel vele, niet alle, wantoestanden. In *Het Sienjaal* staat er bijvoorbeeld zelf: "Milieuproblemen spruiten grotendeels voort uit de heersende economische wetmatigheden" (p. 106). Als oorzaak van bestaande wantoestanden moet het kapitalisme afgeschaft worden. Daarmee zijn dus niet alle, maar sommige wantoestanden de wereld uit geholpen.

Revolutionair?

"*Het Sienjaal* is, laat dit duidelijk wezen, inderdaad geen 'revolutionair' alternatief", stelt Koen Raes. Dat mag in de ogen van Koen Raes dan wel zo zijn. Maar als hij onder 'revolutionair' alternatief de noodzakelijke afschaffing van het kapitalisme verstaat, dan vrees ik dat hij zelf met zijn neus tegen de muur gaat lopen. Discussie rond de noodzaak van de afschaffing van het kapitalisme en praktische ervaringen bij het invoeren van sociale en ecologische correcties zullen hem misschien tot andere gedachten brengen. Wat wel duidelijk is, is dat één van de initiatiefnemers van het project, Norbert De Batselier, in zijn boek *Kiezen tussen eco en ego* zelf stelt: "Ecologische modernisering in socialistische dimensie wil zeggen dat de basisvoorwaarden van de maatschappij nog steeds ter discussie worden gesteld. (...) Lapmiddelen die de druk op de grenzen van de uitbuiting van mens en natuur

verminderen, volstaan voor mij niet. Ecologische modernisering van het kapitalisme is niet genoeg, omdat uiteindelijk ook een eco-industrie aan dezelfde imperatieven beantwoordt als andere sectoren" (p. 214-215).

Overproductie en 'ontwikkelingslanden'

Koen Raes betwijfelt terloops ook dat de zogenaamde ontwikkelingslanden overstelpt worden met de overproductie uit ontwikkelde landen. Blijkbaar is dit ook een discussiepunt tussen de medeauteurs en ondertekenaars van de oproep voor het radicaal-democratisch project. Norbert De Batselier schrijft bijvoorbeeld: "Het Europees landbouwbeleid is oorzaak van veel problemen in de derde wereld. Door de subsidies aan de landbouw komen produkten op de markt tegen prijzen die de derde wereld niet kan beconcurreren. Bovendien zorgt het Europees landbouwbeleid voortdurend voor overschotten, die dan weer op de wereldmarkt worden verkocht, vaak tegen lage prijzen. Andermaal zijn de kleine boeren in de derde wereld dan de dupe, want hun prijzen zakken ook. In sommige derde wereldlanden worden de boeren zelfs op de lokale markt weggeconcurrerd door de import van gesubsidieerde produkten uit de Europese Unie. Door deze Europese landbouwpolitiek leggen arme landen zich vaak toe op exportgewassen, waardoor de beste gronden en inspanningen worden ingezet voor voedsel dat de eigen bevolking niet voedt. De afhankelijkheid van het buitenland wordt er groter door en de minste prijsdaling doet telkens weer vele kleine boeren naar de steden vluchten of minder gunstige grond ontginnen." (*Kiezen tussen eco en ego*, p. 54, zie ook p. 226).

Radicale democratie

Raes betwijfelt ook mijn opmerkingen over democratie. Een oproep voor een radicaal-democratisch project betekent toch dat men zelf enige twijfels heeft over het functioneren van de huidige democratie. Kunnen immers de noodzakelijke ingrepen, waarmee men wantoestanden wil opheffen, afhankelijk worden gesteld van loutere meerderheidsbeslissingen? Op ecologisch vlak blijkt bijvoorbeeld dat de meeste mensen in feite

blijven geloven dat er niets fundamenteels moet veranderen. Beslissingen kunnen dan ook niet zomaar vrijblijvend aan initiatieven van de meerderheid worden overgelaten. Is trouwens een democratische meerderheidsbeslissing steeds de juiste beslissing? Zijn er geen zakelijke normen - het overleven van de mensheid - die primieren boven democratisch bepaalde normen - als het eigen volk het op korte termijn nu maar goed heeft? Het vrijwaren van het algemeen belang, waartoe toch de menselijke noodzakelijke levensvoorwaarden behoren, vooronderstelt een sterke staat, die radicaal democratisch werkt, met politici die het algemeen belang boven sociaal-economisch misplaatst eigenbelang durven stellen. Radicale democratie betekent niet noodzakelijk dat de meerderheid beslist, wel dat er beslissingen worden genomen die het algemene belang vooropstellen. Deze beslissingen moeten met zakelijke argumenten te verantwoorden zijn. Er bestaat een spanningsveld tussen individu en maatschappij, tussen individueel en algemeen belang; niet elke individuele beslissing is maatschappelijk aanvaardbaar en omgekeerd. Zo is er ook een spanningsveld tussen meerderheidsbeslissingen en zakelijke argumentatie. Een levende democratie betekent dat deze spanningsvelden blijven bestaan en niet door rechts-dictatoriale beslissingen worden uit de weg geruimd. Een linkse 'dictatuur' is soms - kortstondig - nodig om de levende democratie te redden. Zo zou het "implementeren" van "een 'juistere' opvatting van het algemeen belang" er moeten uitzien. Een dictatuur is maar verantwoord als er zich noodsituaties voordoen en er zich vlugge beslissingen op-

dringen. Stevent onze cultuur niet op zo'n nood-situatie af? Worden de voorwaarden van het menselijk leven door ons huidig omgaan met de natuur niet ondergraven? Wordt het niet hoe langer hoe duidelijker dat de nodige ingrepen zeker niet soepeler, maar harder zullen zijn, zelfs ingrijpender dan wat er tot hertoe wordt voorgesteld? Dit blijkt ook de mening van Norbert De Batse-lier te zijn (zie *Kiezen tussen eco en ego*, blz.175). Ik geef grif toe dat er hier in termen van macht nogal wat denkwerk te verrichten is.

Kritische discussie?

Koen Raes lijkt me een erg vlotte jongen te zijn die iets te vlug kritiek afwimpelt en daarbij nogal vlug zaken bij zijn 'tegenstander' vooronderstelt. Hij lijkt me ook ietsje te vlot te vooronderstellen dat allerhande kritische bijdragen "zonder problemen" in de verschillende contracten kunnen worden ingepast. Zal dit niet noodzakelijk leiden tot nog meer interne contradicties die in de praktijk niet zomaar op te lossen zijn?

Ofwel neemt men kritisch-intellectueel werk ernstig en wordt er tot op het bot gediscussieerd - ook al betekent dat dat er verschillende strekkingen bestaan - ofwel probeert men op een vlotte wijze de illusie van een gezamenlijk project op te houden. In het laatste geval lijkt me het zogenaamde project slechts één grote mediagebeurtenis te zijn geweest. Wordt het project dan niet door de initiatiefnemers zelf gegijzeld i.p.v. door de - verkeerd vooronderstelde - intellectuele 'afwijzenden'? Wil men met deze etiketten-kleverij kritiek gewoon de mond snoeren? Wie had het over een open maatschappelijk debat?